

Working Papers in Sociology 2 / 2019

ISSN 2453-6970

Predstavy o demokracii

Zistenia prieskumu žiakov stredných škôl 2018/19

Zuzana Kusá

Máj 2019

Obsah

Základné údaje o prieskume - parametre vzorky a základného súboru	2
Názory na demokraciu	4
Žiaci a médiá.....	7
Základné charakteristiky demokracie	10
Podpora rovných práv žien a rodové stereotypy.....	13
Demokracia a dohľad nad občanmi	15
Záver	17
Literatúra.....	17

V tomto texte predstavujeme zistenia z prieskumu názorov žiakov stredných škôl na demokraciu. Prieskum sa uskutočnil v novembri až februári školského roku 2018/2019 a podnetom preň bolo pozvanie riešiteľov projektu AINOVA a Helsinského výboru pre ľudské práva „Platforma ambasádorov a ambasádoriek európskej demokratickej kultúry“ predstaviť zistenia výskumu európskych hodnôt EVS 2017 na konferenciách pre žiakov stredných škôl. Po dohode s riešiteľmi projektu sme sa rozhodli využiť túto príležitosť a účastníkom položiť časť otázok z dotazníka EVS. Výskum s touto vekovou skupinou má totiž viaceré organizačné obmedzenia a reprezentatívne výskumy jej politických názorov nie sú početné.² Pre žiakov sme pripravili krátky dotazník (dve strany A4) s výberom otázok viažucich sa k téme demokracie a jej základných charakteristík, zdrojov, z ktorých čerpajú informácie o politickom dianí a názorov na schopnosti mužov a žien. Jeho súčasťou bolo aj niekoľko identifikačných otázok. Pýtali sa na typ navštevovanej školy, kraj, v ktorom sa nachádza, na najvyššie dosiahnuté vzdelanie rodičov žiaka či jeho rod. Bolo síce zrejmé, že účastníci konferencií nebudú proporčnou zmenšeninou základnej populácie žiakov stredných škôl. Konferencie sa ale konali vo všetkých ôsmich krajoch Slovenska a počítali s pomerne veľkým počtom účastníkov a tým sa mohli stať priestorom pre získanie nie nesolidného základu pre

¹ Táto štúdia je výstupom projektu *APVV -15-0653 Hodnoty v dynamike spoločenských zmien na Slovensku a v Európe* (HODYSE), ktorý rieši kolektív Sociologického ústavu SAV pod vedením profesorky Silvie Mihálikovej od 1. 7. 2017 do 30. 6. 2020.

² V posledných rokoch je to napr. medzinárodný výskum NDI zameraný na vekovú kategóriu 16 – 29 rokov, ktorý sa uskutočnil v decembri 2017 ako súčasť medzinárodného projektu (Gyárfášová 2017, NDI 2018). Rada mládeže Slovenska uskutočnila niekoľko reprezentatívnych prieskumov mládeže: v októbri 2018 to bol reprezentatívny online prieskum mediálnej gramotnosti mladých, v novembri 2018 prieskum volebných preferencií prvovoličov. (RMS 2017, 2018a,b) Pravidelné reprezentatívne výskumy mládeže na Slovensku realizuje Oddelenie prevencie a výskumov v oblasti mládeže CVTI. Predmetne zamerané na dodržiavanie ľudských práv, participáciu, užívanie drog a ďalšie témy, ktoré sa viažu najmä k školskému a rodinnému prostrediu. Opytovanie prebieha priamo na školách. Témy výskumu vychádzajú z akčných plánov a rezortných úloh ministerstva školstva. Z posledných výskumov pozri Výchova 2016.

obraz o názoroch žiakov gymnázií a maturitných odborov stredných škôl. Táto kategória mladých bude po skončení stredoškolského štúdia veľmi pravdepodobne ďalej študovať a v budúcnosti nezanedbateľne ovplyvňovať spravovanie našej krajiny. Poznanie jej názorov na demokraciu má preto relevanciu.

Text sme rozvrhli nasledovne. V jeho prvej časti predstavíme vzorku žiakov, jej odlišnosti od základného súboru žiakov gymnázií a stredných odborných škôl a prediskutujeme obmedzenia, ktoré z toho vyplývajú.

V druhej časti predstavíme názory študentov na dôležitosť, ktorú pripisujú životu v demokratickej spoločnosti, a porovnáme ich s ich názormi na demokratickosť spravovania Slovenska a hodnotením fungovania politického systému. Tretia časť je venovaná predstavám žiakov o základných charakteristikách demokracie a preskúmaniu súvislostí s typom navštevovanej školy, najvyšším dosiahnutým vzdelaním rodičov a ďalšími charakteristikami žiakov a tiež s frekvenciou sledovania politického diania a dôležitosťou, ktorú pripisujú demokracii. V záverečnej časti predstavíme názory žiakov a žiačok na manažérske a politické schopnosti mužov a žien a na ďalšie otázky, na ktoré sa dodnes viažu rodové stereotypy. Vo všetkých častiach textu sa tam, kde je to namieste, snažíme porovnávať názory žiakov a žiačok s názormi dospeljej populácie, ktoré sme zaznamenali v reprezentatívnom výskume európskych hodnôt EVS 2017. S výnimkou prvej časti, v ktorej porovnávame našu vzorku a základný súbor žiakov stredných odborných škôl (ďalej SOŠ) a gymnázií namerané hodnoty zaokrúhľujeme – pri percentuálnom vyjadrení na celé čísla a pri priemeroch na jednu desatinu. V dôsledku zaokrúhľovania môže vzniknúť mierna odlišnosť s inde prezentovanými nezaokrúhľovanými zisteniami EVS 2017.

Základné údaje o prieskume - parametre vzorky a základného súboru

Konferencie, na ktorých sme distribuovali dotazník, sa konali v ôsmich samosprávnych krajoch a boli určené pre gymnáziá a stredné odborné školy – maturitné odbory. Pozvánky adresovali školám príslušné odbory samosprávnych krajoch. Účasť žiakov na konferenciách a prieskume bola teda nenáhodná - závisela od rozhodnutia vedenia škôl prijať pozvanie projektu a určenia, ktoré triedy sa podujatí zúčastnia.

Do výskumu sa zapojilo 734 žiakov. Tento počet predstavuje necelé 0,4 % základného súboru študentov gymnázií a stredných škôl (maturitné odbory), čo je vyšší podiel ako obvyklý pomer výberových vzoriek a základného súboru pri reprezentatívnych výskumoch. Túto uspokojivú črtu však devalvujú parametre našej vzorky, ktoré sa od základného súboru značne odchyľujú.

Po prvé, pomer žiakov gymnázií a stredných odborných škôl vo vzorke je obrátený voči pomeru v základnom súbore. Podľa údajov CVTI v š. r. 2018/2019 žiaci gymnázií tvorili 36,8 % a žiaci odborných škôl 63,2 % všetkých študentov maturitných odborov. V našej vzorke žiaci gymnázií tvoria 67,8 % a žiaci SOŠ s maturitou: 25,4 % (6,9 % uviedlo iný druh školy, napr. Obchodnú akadémiu a necelé percento školu neuviedlo).

Po druhé, v našej vzorke prevažovali dievčatá: tvorili až 68,6 % účastníkov prieskumu. To nezodpovedá podielu dievčat medzi žiakmi maturitných odborov stredných škôl a ani podielu dievčat na gymnáziách, ktorý je podľa školských štatistík výrazne vyšší ako ich podiel na stredných odborných školách. (Tabuľka č. 1) Nesymetrické rodové zastúpenie vo vzorke preto vyžaduje opatrnosť a vyhýbanie sa predstavovaniu zistení za celý súbor tam, kde sú otázky rodovo senzitívne. Možnú súvislosť odpovedí s rodom sme preto testovali pri každej otázke.

Základný súbor š. r. 2018/2019	Počet žiakov spolu		z toho ženy		Slovenská národnosť		Maďarská národnosť		iná
	absol.	v %	absol.	%	absol.	%	absol.	%	%
Gymnázia	72 842	100	41 785	57,4	67 531	92,7	4 019	5,5	1,8
SOŠ	125 075	100	56 668	45,3	115 215	92,1	8 679	6,9	1
Spolu ZS	197 917	100	98 453	49,7	182 746	92,3	12 698	6,4	1,3
Naša vzorka	734	100	503	68,6	700	95,4	18	2,5	2,1

http://www.cvtisr.sk/cvti-sr-vedecka-kniznica/informacie-o-skolstve/statistiky/statisticka-rocenka-publikacia/statisticka-rocenka-gymnazia.html?page_id=9599

Po tretie, podiel žiakov slovenskej národnosti je vo vzorke vyšší a podiel žiakov maďarskej národnosti nižší ako v základnom súbore žiakov maturitných odborov. Nízke absolútne počty žiakov maďarskej a inej národnosti znemožnili porovnávanie podľa národnosti (a napr. skúmanie efektu čerpania informácií o politickom dianí z prevažne maďarských médií na názory týkajúce sa demokracie).

Na konferenciách a na prieskume sa síce zúčastnili žiaci zo všetkých samosprávnych krajov, no ich počet bol rozdielny - varioval od 27 po 156. Pre nízke počty účastníkov konferencie v dvoch krajoch sme sa rozhodli v ďalších analýzach (s jednou výnimkou) pracovať s rozdelením súboru na regióny podľa klasifikácie NUTS2 (Tabuľka č. 2).

NUTS 3	Brat. kraj	Trnavský kraj	Trenčiansky kraj	Nitriansky kraj	Bansko-bystrický kraj	Žilinský kraj	Košic. kraj	Prešov. kraj
Počet žiakov	156	27	72	71	94	155	43	110
%	20,9	3,6	9,9	9,8	13	21,4	5,9	15,2
% NUTS2	20,9	23,3			34,4		21,1	
	Brat. kraj	Západné Slovensko			Stredné Slovensko		Východné Slovensko	

Ďalším osobnou premennou bolo najvyššie dosiahnuté vzdelanie rodičov. Školská štatistika ale nezberá údaje o vzdelaní rodičov žiakov, preto nie je možné porovnanie so základným súborom. Zloženie našej vzorky však môžeme porovnať zo zisteniami reprezentatívnych výskumov v školstve, ktoré sledujú túto charakteristiku žiaka ako dôležitú súčasť jeho sociálno-ekonomického a kultúrneho statusu a jeho veľmi dobrý proxy ukazovateľ a zároveň ako významnú intervenujúcu premennú školského úspechu – ma Slovensku s násobne vyššou silou ako je priemer krajín OECD (OECD 2017). Podľa zisťovaní PIAAC a PISA vzdelanie rodiča má významný súvis s výberom strednej školy.³ Takmer v každom štáte OECD je podiel studentov, ktorých rodičia nemali úplné stredoškolské vzdelanie, minimálne dvojnásobne vyšší medzi tými, ktorí idú študovať učňovské odbory ako medzi tými, čo smerujú na gymnáziá a maturitné odbory SOŠ. Ešte ostrejší a obrátený je na týchto školách pomer v zastúpení detí, ktorých aspoň jeden rodič má VŠ vzdelanie. Výskum NUCEM zameraný na skúmanie pridanej hodnoty vzdelávaním tiež potvrdil značnú homogénnosť socioekonomického statusu rodičov žiakov navštevujúcich gymnáziá (prevahu rodičov s vysokoškolským a úplným stredoškolským vzdelaním), ktorá bola významne vyššia ako homogénnosť statusu žiakov navštevujúcich stredné odborné školy (Juščáková, Falath 2017).⁴

Tabuľka č. 3 Rozdelenie súboru podľa najvyššieho dosiahnutého vzdelania rodiča v %			
ZŠ	SŠ bez maturity	SŠ s maturitou	VŠ
1	8,8	45,3	45

Značné vychýlenie vzdelania rodičov žiakov z našej vzorky v prospech úplného stredoškolského a vysokoškolského vzdelania (Tabuľka č. 3) preto neprekvapuje a môžeme ho dokonca pokladať za reprezentujúce skladbu vzdelania rodičov žiakov gymnázií a maturitných odborov stredných škôl.

Názory na demokraciu

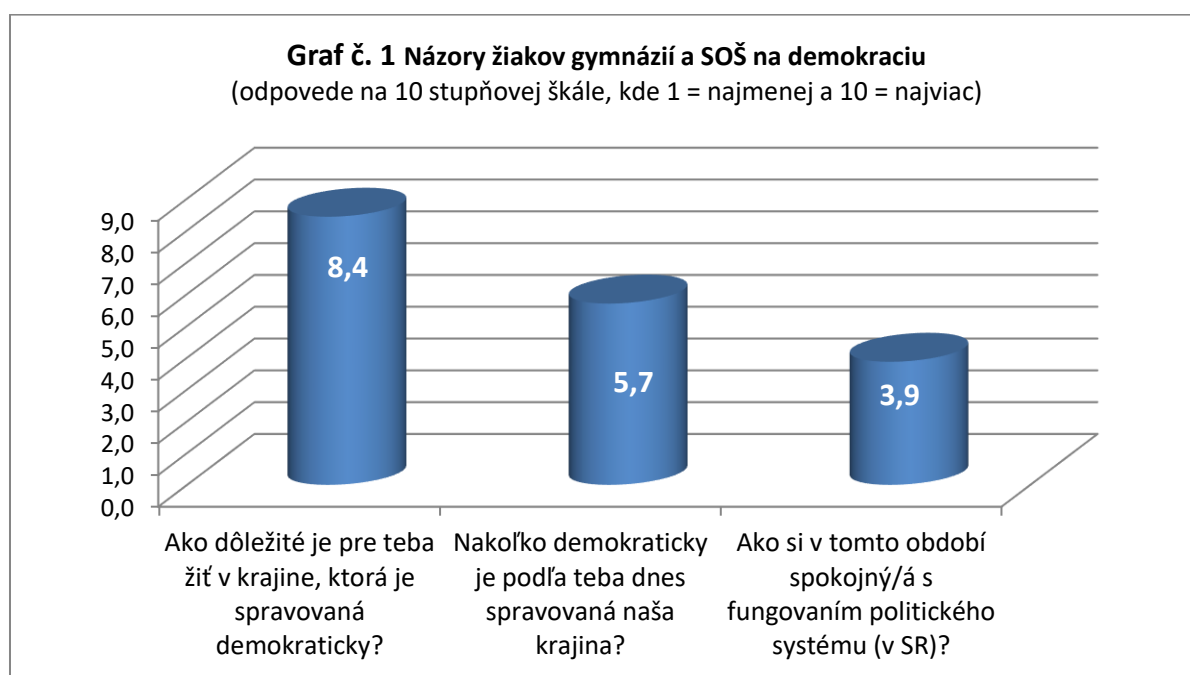
Dotazník pre žiakov otvárali tri otázky, ktoré zisťovali dôležitosť demokracie pre život študenta, jeho hodnotenie demokratickosti spravovania našej krajiny a spokojnosť s fungovaním politického systému na Slovensku. Študenti umiestňovali svoje odpovede na desaťbodovej škále, kde bod 1 znamenal najnižšie hodnotenie a bod 10 najvyššie –

³V krajinách OECD vysokoškolské vzdelanie silne súvisí s výškou vzdelania rodičov. Z dospelých vo veku 25 až 64 rokov, ktorí majú aspoň jedného rodiča s vysokoškolským vzdelaním, dosiahlo vysokoškolské vzdelanie 68 %. Takéto vzdelanie dosiahlo len 21 % tých, ktorých ani jeden z rodičov nemal stredoškolské vzdelanie s maturitou. (OECD 2018: 185-186)

⁴ Vyššia miera heterogénnosti socioekonomických statusov žiakov stredných odborných škôl môže byť aj dôsledkom organizačnej zmeny (po roku 2008), ktorou boli do SOŠ zaradené študijné (maturitné) aj učebné (nematuritné) odbory.

najvyššiu dôležitosť demokracie, najvyššiu demokratickosť spravovania či najvyššiu spokojnosť s fungovaním politického systému.

Graf č. 1 zobrazuje priemerné hodnoty odpovedí na tieto tri otázky. Najvyšší ľavý stĺpec ukazuje vysokú priemernú hodnotu dôležitosti, ktorú žiaci pripísali životu v demokratickej spoločnosti. Druhé dva stĺpce vyjadrujúce ich priemerné hodnotenie demokratickosti spravovania našej krajiny a spokojnosť s fungovaním jej politického systému sú výrazne nižšie. Z rozdielnej výšky stĺpcov je zrejmé, že nespokojnosť s fungovaním politického režimu neznamena odmietanie demokracie. Jeden z autoritatívnych psychologických pohľadov na životnú etapu dospievania⁵ nám dokonca dovoľí predpokladať opačný vzťah a sformulovať nasledujúcu hypotézu: čím vyššiu mieru dôležitosti žiaci pripisujú životu v demokratických podmienkach, čím vyššiu potrebu žiť v podmienkach, ktoré sa tomuto ideálu približujú, signalizujú, tým budú kritickejšie posudzovať demokratickosť spravovania našej krajiny a fungovanie politického systému – teda, povedané jazykom klasického diela slovenskej sociológie – tým budú voči realite pociťovať vyššie konfrontačné napätie.⁶

Tabuľka č. 4 umožňuje porovnávať priemerné hodnoty za všetky tri otázky podľa krajov, v ktorých sa nachádzajú školy, a s priemerami za dospelú populáciu EVS 2017. Študenti z rôznych krajov sa mierne líšia dôrazom na dôležitosť života v demokracii, no odchýlky hodnotení od priemeru sú málo významné. Priemerná dôležitosť, ktorú životu

⁵ Spomeňme aspoň koncepciu štádií rastu či životných úloh Erika Eriksona (1996, 2002). Dospievanie je podľa nej pre časť mladých ľudí obdobím krízy oddanosti, hľadania ideálu a často ostrej konfrontácie s existujúcim poriadkom a jeho zapudzovaním.

⁶ Pozri Hirner (1973). Ďakujem Danielovi Gerberymu za pripomenutie konceptuálneho aparátu tohto diela. (Gerbery 2019)

v demokracii pripísala na jeseň 2017 populácia SR je v porovnaní s priemernou hodnotou dôležitosti u študentov nižšia o 0,65 bodu, čo taktiež nie je významný rozdiel. Pravý stĺpec Tabuľky č. 4 uvádza rozdiel medzi mierou dôležitosti života v demokracii (stĺpec A) a mierou spokojnosti s fungovaním politického režimu na Slovensku (Stĺpec C) pre jednotlivé kraje a súbory študentov a dospelú populáciu SR (EVS 2017). Na základe našej hypotézy očakávame, že vyššia priemerná dôležitosť ideálu života v demokracii bude mať za následok väčší pokles spokojnosti s fungovaním politického systému, teda vyšší bodový rozdiel v pravom stĺpci.

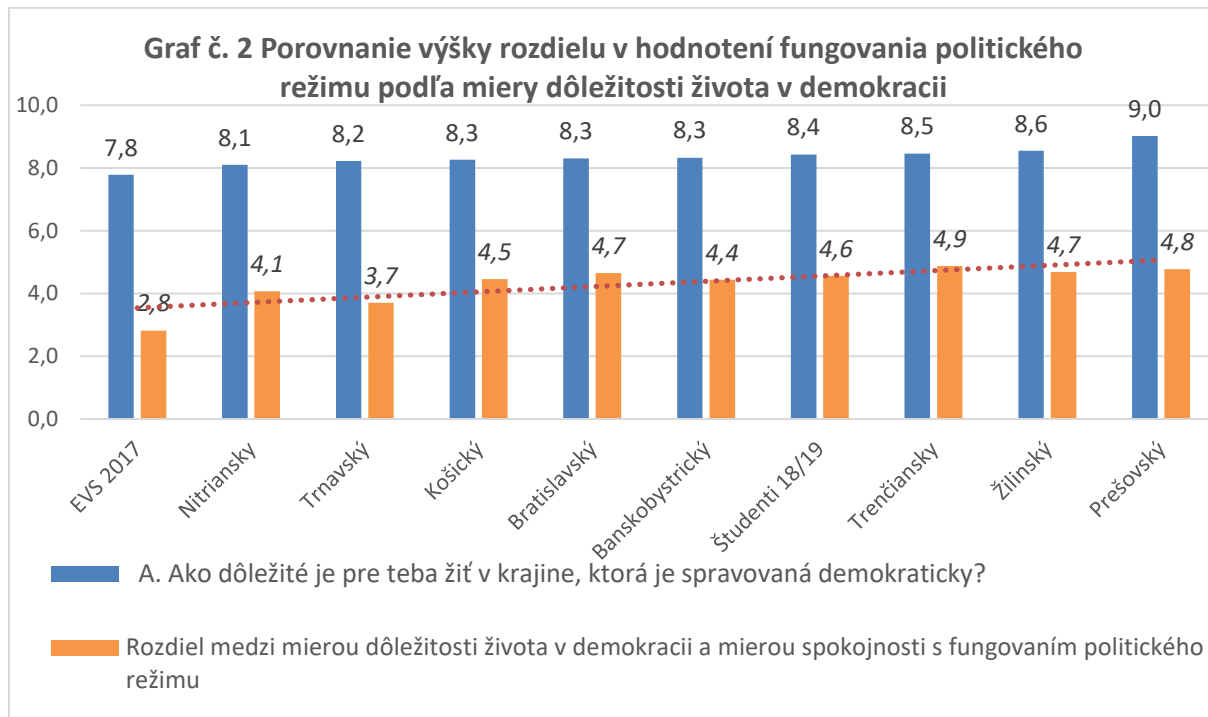
Tabuľka č. 4 Názory študentov na dôležitosť demokracie a jej fungovanie podľa krajov				
	A. Ako dôležité je pre teba žiť v krajine, ktorá je spravovaná demokraticky?	B. Nakoľko demokraticky je podľa teba dnes spravovaná naša krajina?	C. Ako si v tomto období spokojný/á s fungovaním politického systému v našej krajine	Rozdiel medzi (A-C)
Banskobystrický	8,3	6,0	3,9	4,4
Bratislavský	8,3	5,4	3,7	4,7
Košický	8,3	5,6	3,8	4,5
Nitriansky	8,1	5,4	4,0	4,1
Prešovský	9,0	5,9	4,2	4,8
Trenčiansky	8,5	5,8	3,6	4,9
Trnavský	8,2	6,2	4,5	3,7
Žilinský	8,6	5,7	3,9	4,7
Študenti 18/19	8,4	5,7	3,9	4,6
EVS 2017	7,8	5,8	5,0	2,8

Údaje v tabuľke č. 4, ich vizualizácia v Grafe č. 2, no najmä vykonané testy korelácie intervalových premenných, nesvedčia o podpore nášho predpokladu. Ak dáme bokom údaje za dospelú populáciu EVS2017, ktoré ukazujú nižšiu dôležitosť života v demokracii a najnižší rozdiel medzi ideálom a hodnotením reality a navádzajú nás tak k jeho podpore, vidíme, že nožnice medzi ideálom a hodnotením reality sa nerozvárajú úmerne s rastom jeho dôležitosti.

Pokles spokojnosti s fungovaním politického systému teda nespôsobuje dôležitosť ideálu alebo nie predovšetkým. K deklarovaniu jeho dôležitosti mohol síce prispieť aj kontext – študenti odpovedali na otázky týkajúce sa demokracie na konferenciách zameraných na propagáciu demokratických hodnôt⁷ – no kritický pohľad na fungovanie

⁷ Týmto tvrdením nechceme spochybňovať úprimnosť odpovedí študentov. Vysokú mieru dôležitosti života v demokracii vo vekovej skupine stredoškôľakov 15 – 19 ročných potvrdzujú aj ďalšie výskumy (napr. Gyárfásová 2017)

politického systému ovplyvňujú najmä aktuálne politické udalosti a spoločenské drámy a určite také udalosti, ako bola na jar 2018 vražda novinára Jána Kuciaka a jeho snúbenice, ktorá viedla k široko medializovaným podozreniam ohľadne fungovania politického systému a spravovania krajiny. Tie mohli zásadne prispieť k zvýšenej kritickosti žiakov stredných škôl v porovnaní s populáciou EVS 2017.

Pre úplnosť informácie dodajme, že žiaci, ktorých rodičia mali VŠ vzdelanie, pripisovali životu v demokracii v priemere vyššiu dôležitosť ako žiaci rodičov s nižším ako úplným stredoškolským vzdelaním. Vyššie zastúpenie žiakov s rodičmi s vysokoškolským vzdelaním na gymnáziách sa mohlo premietnuť do zistenia, že žiaci gymnázií pripisovali životu v demokracii o čosi vyššiu priemernú dôležitosť ako študenti SOŠ (8,67 a 7,89). No smer pôsobenia mohol byť aj opačný – vyvolaný nerovnakým zameraním výučby na gymnáziách a SOŠ a väčší, priestorom pre debaty o význame demokracie v gymnaziálnom vzdelávaní.

V miere ne/spokojnosti s fungovaním politického systému sa gymnázia a SOŠ líšili menej (3,85 a 4,10), no až 45 % gymnazistov deklarovalo veľkú nespokojnosť (body 1 až 3 škály) s fungovaním politického systému.

Žiaci a médiá

Ak k zisteniu vysokej miery dôležitosti, ktorú žiaci pripisovali životu v demokracii, mohol čiastočne prispieť aj kontext – zameranie konferencií na propagáciu hodnôt demokracie – situácia zberu údajov určite nemala vplyv na to, ako žiaci hodnotili demokratickosť spravovania spoločnosti či fungovanie demokratického režimu. Toto

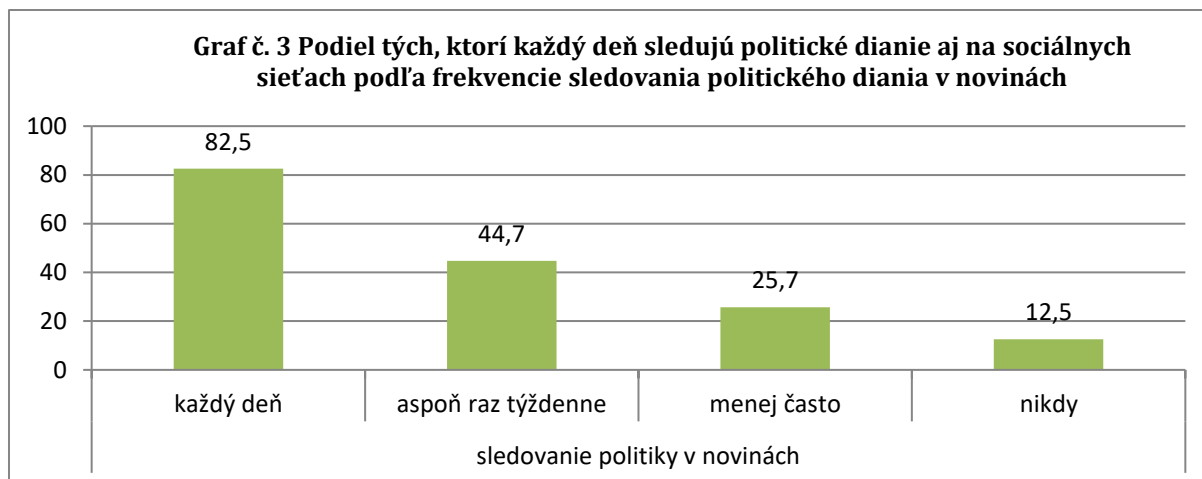
hodnotenie môže byť výsledkom diskusií s rodičmi, vrstovníkmi a môže vychádzať aj mediálnych obsahov a médií, ktoré žiaci sledujú a o ktorých diskutujú. Z početných súvislostí, ktoré spoluutvárajú ich názory, tu môžeme preskúmať len pôsobenie médií a frekvencie čerpania informácií o politickom dianí z mediálnych zdrojov. Použité otázky EVS sa zaujímajú väčšmi o frekvenciu sledovania politického diania a rozlišujú len hrubé kategórie médií: printové médiá, televízia, rádio a sociálne siete. Toto rozlíšenie nie je v súvislosti s témou demokracie veľmi produktívne. Bolo by chybou tieto kategórie hierarchizovať z hľadiska intelektuálnej či inej náročnosti, pretože v každej kategórii možno nájsť značne diferencované obsahy – od bulváru po seriózne analýzy.⁸

Tabuľka č. 5 uvádza frekvencie sledovania politického diania podľa druhu médií. Ku každodennému sledovaniu sa prihlásilo len o čosi viac ako štvrtina študentov, pričom ich hlavným médiom sú sociálne siete. V porovnaní so súborom EVS 2017 sú zvyklosti študentov takmer zrkadlovo obrátené. Takmer tretina dospelaj populácie a len niečo cez 6 % žiakov sleduje každý deň politické dianie v televízii. Na sociálnych sieťach ho každodenne sleduje vyše 27 % žiakov a len 5 % dospelaj populácie EVS. Oba súbory sú si blízke najmä nízkym výskytom každodenného čítania novín – takto získava informácie o politickom dianí len 5 % študentov a rovnaký podiel dospelaj populácie.

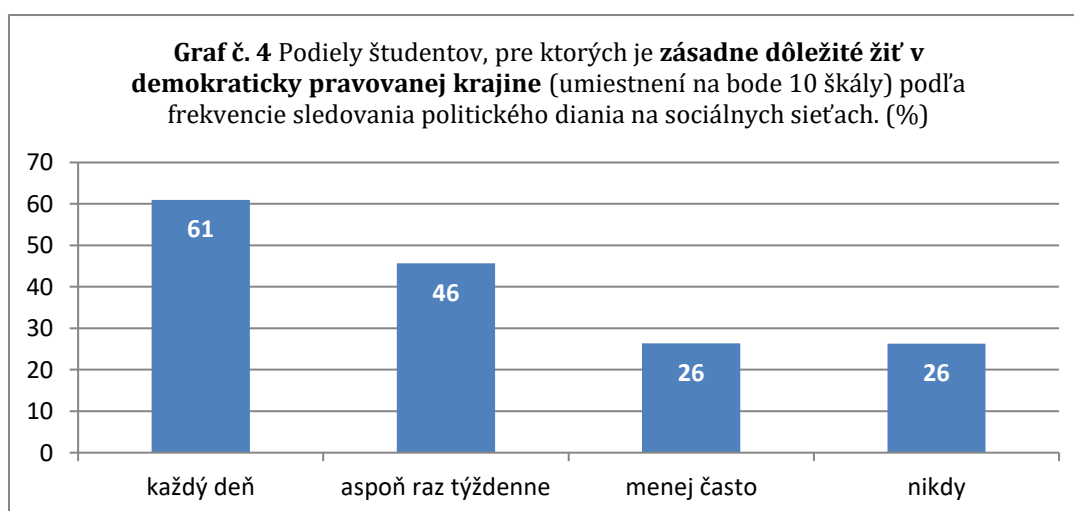
Tabuľka č. 5 Sledovanie politického diania v médiách podľa druhú médií					
	každý deň	aspoň raz za týždeň	menej	nikdy	Spolu
Televízia	6,3	43,1	34,3	16,3	100
rádio	5,3	30,3	32,2	32,2	100
noviny	5,1	22,4	37,3	35	100
sociálne siete	27,7	46,4	17,4	8,4	100

S frekvenciou sledovania správ na sociálnych sieťach neklesá sledovanie politického diania v iných médiách. Naopak, medzi frekvenciou sledovania politického diania a v ostatných médiách a na sociálnych sieťach je pomerne silná štatistická závislosť ($r = ,349, ,428, ,451, \text{sig. } 000$). Politické dianie každodenne sleduje na sociálnych sieťach až 82,5 % žiakov, ktorí každodenne sledujú politické dianie v novinách a len 12,5 % tých, ktorí noviny nečítajú vôbec. (pozri Graf č. 3) Podobnú tendenciu sme zaznamenali aj medzi frekvenciou sledovania politického diania v televízii a v rádiu a jeho sledovaním na sociálnych sieťach ($r = ,451$ a $,349, \text{sig. } 000$). Študenti, ktorí sa viac zaujímajú o politické dianie, teda zvyknú čerpať informácie o ňom z viacerých zdrojov.

⁸ Podrobnejšie informácie o zdrojov, z ktorých mladí ľudia čerpajú informácie a o spôsobe narábania s nimi nedávno priniesol reprezentatívny výskum IPA a Bertelsmann Stiftung. Pozri (Gyárfášová 2017)

Ako už bolo povedané, médiá a ich obsahy nie sú pre žiakov jediným zdrojom utvárania názorov na demokratickosť spravovania našej krajiny a fungovanie politického systému na Slovensku. Testovanie súvislostí medzi typom médiá, frekvenciou sledovania politického diania a týmito názormi naznačuje, že určite nie sú ich hlavným zdrojom. Frekvencia sledovania politického diania v novinách má síce štatisticky významnú súvislosť s mierou dôležitosti života v demokracii ($r = ,127$; sig. $,000$) a ešte silnejšia je táto súvislosť s frekvenciou sledovania politického diania na sociálnych sieťach ($r = ,230$, sig. $,000$), pozri aj Graf č. 4, ktorý znázorňuje podiely žiakov, ktorí si na desaťstupňovej škále dôležitosti života v demokracii zvolili najvyšší bod. V žiadnom type médií⁹ však nemá frekvencia sledovania politického diania nemá štatisticky významnú súvislosť s názormi na demokratickosť spravovania krajiny a na fungovanie politického systému na Slovensku – kritickosť hodnotenia s frekvenciou sledovania politického diania v médiách nestúpa ani neklesá.

⁹ Žiaci, ktorí denne sledujú politické dianie v novinách sa síce vyznačujú značne kritickými názormi na fungovanie politického systému. Ich počty sú však nízke a neumožňujú štatisticky podložené závery.

Chýbajúcu súvislosť frekvencie sledovania politického diania v médiách a hodnotenia spravovania krajiny či fungovania politického vysvetľuje nielen možná dominancia rodičovských, vrstovníckych či iných názorových vplyvov, ktoré sú mimo dosah nášho skúmania. Prispieva k nej nepochybne aj pluralita mediálnych zdrojov a ich názorová odlišnosť. Spojenie medzi frekvenciou sledovania médií a kritickosťou názoru na spravovanie krajiny či na fungovanie politického systému síce chýba, no lineárna súvislosť s pripisovaním dôležitosti životu v demokracii podporuje domnienku, že uvádzanie častého sledovania politického diania je pre žiakov spôsobom, akým naznačujú svoj záujem o veci verejné a tým súlad s normatívnym vzorom žiaduceho správania pre tých, ktorí považujú život v demokracii za veľmi dôležitý.

Základné charakteristiky demokracie

Do dotazníka pre žiakov sme z medzinárodného dotazníka EVS 2017 zaradili aj batériu tvrdení, ktoré zisťujú názory na to, čo patrí alebo nepatrí ku kľúčovým charakteristikám demokracie. Tabuľka č. 6 uvádza v zjednodušenej podobe rozdelenie názorov na možné charakteristiky demokracie - v súbore žiakov a v dospeljej populácii EVS.

Tabuľka č. 6 Predstavy o základných charakteristikách demokracie (Distribúcia názorov na 10 stupňovej škále, kde 1 znamená "vôbec to nie je základná charakteristika demokracie" a 10 znamená "určite to je základná charakteristika demokracie" v %)				
		vôbec to nie je základná charakteristika demokracie (1,2,3)	Stred (4,5,6,7)	Je to základná charakteristika demokracie (8,9,10)
Ženy majú rovnaké práva ako muži	študenti	7	10	84
	súbor SR	8	31	61
Ľudia si volia svojich zástupcov v slobodných voľbách	študenti	4	12	84
	súbor SR	9	28	63
V prípade nezamestnanosti ľudia dostávajú pomoc od štátu.	študenti	11	42	47
	súbor SR	11	40	49
Občianske práva chránia ľudí pred štátnym útlakom	študenti	7	31	63
	súbor SR	10	38	52
Štát zabezpečuje rovnosť príjmov	študenti	33	39	28
	súbor SR	20	50	30
Vlády zdaňujú bohatých a podporujú chudobných	študenti	35	49	16
	súbor SR	26	44	30
Ľudia poslúchajú tých, ktoré vládnu	študenti	41	47	13
	súbor SR	37	45	18
Keď je vláda neschopná, armáda prevezme riadenie štátu	študenti	58	33	9
	súbor SR	47	38	15
Náboženský predstavitelia majú rozhodujúce slovo pri výklade zákonov	študenti	72	24	4
	súbor SR	49	43	9

Žiaci aj dospelá populácia EVS 2017 považujú za základné atribúty demokracie tri zhodné charakteristiky: rovnaké práva mužov a žien, slobodné voľby a občianske práva. Z Tabuľky č. 6 je ale zrejmé, že žiaci toto presvedčenie zdieľajú vo výrazne vyššej miere, kým v dospelaj populácii je väčší podiel váhajúcich – umiestnených v široko vymedzenom strede. Žiaci a dospelá populácia sa taktiež zhodli v tom, ktoré formy spravovania verejných vecí sú od demokracie vzdialené najviac: ak náboženský predstavitelia majú rozhodujúce slovo pri výklade zákonov a ak armáda môže prevziať riadenie štátu v prípade vládnej krízy. Žiaci a dospelá populácia výrazne súzvučia aj v odmietaní poslúchania tých, ktorí vládnu ako základnej charakteristiky demokracie.

Pomerne veľká zhoda je v rozdelení názorov žiakov a dospelaj populácie na to, či pomoc od štátu v prípade nezamestnanosti patrí alebo nepatrí k základným charakteristikám demokracie. Podiel tých, čo podporu v nezamestnanosti odmietajú pokladať za základnú charakteristiku, je v oboch súboroch rovnako veľký a veľmi podobné sú aj masívne podiely váhajúcich a podiely súhlasiacich, že v podpore v nezamestnanosti ide o základnú charakteristiku demokracie.

Žiaci aj dospelá populácia sú najviac rozdelení v názoroch na charakteristiky, ktoré sa týkajú prerozdelenia zdrojov (zdaňovanie bohatých a podpora chudobných, úsilie štátu vyrovnávať príjmy). V oboch otázkach je však medzi žiakmi väčší podiel nesúhlasiacich s týmito charakteristikami ako základnými črtami demokracie ako v dospelaj populácii.

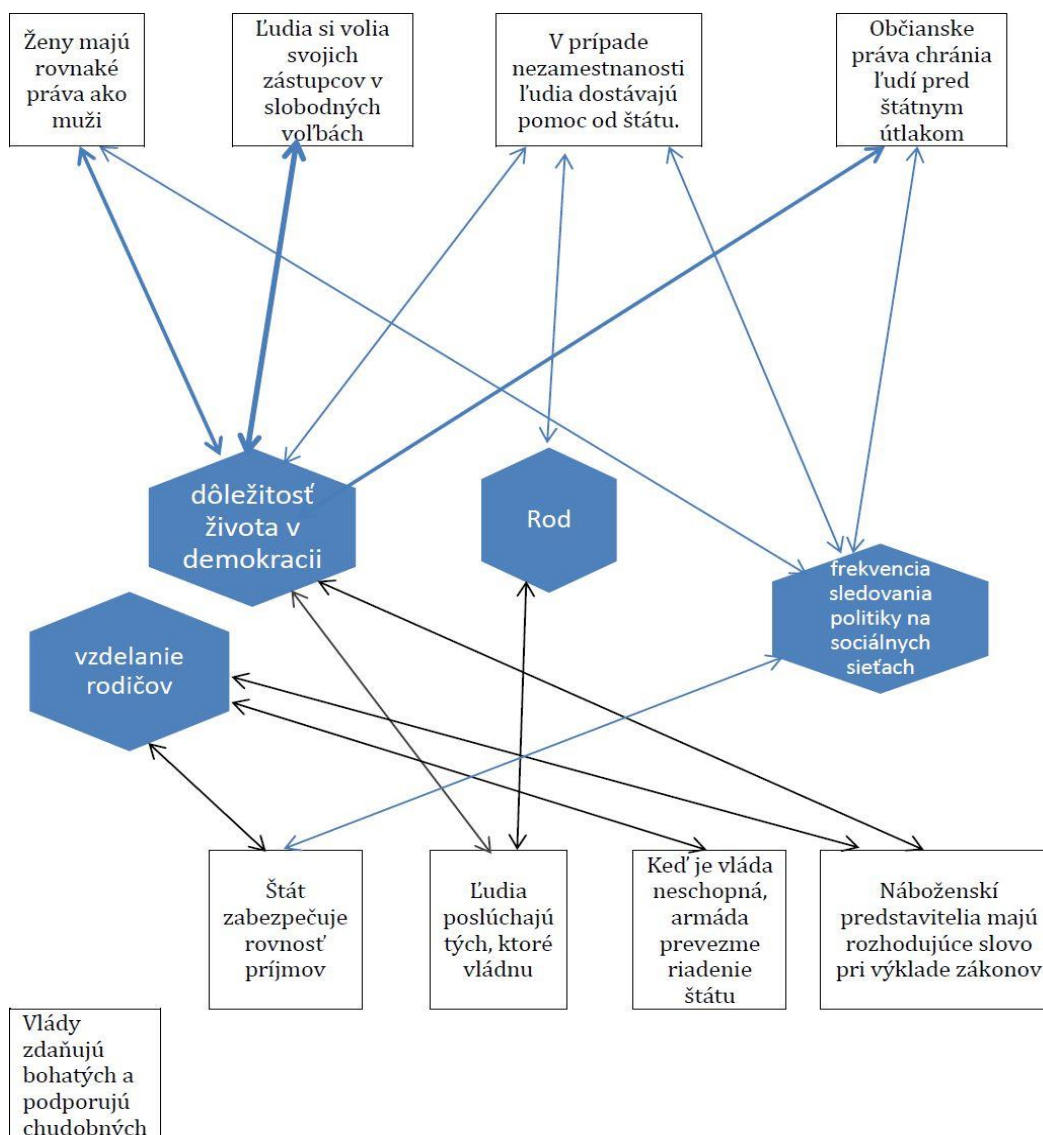
Napriek obmedzenému rozsahu individuálnych a kontextových údajov sme sa pokúsili testovať možné súvislosti názorov žiakov na základné charakteristiky demokracie. Korelačné testy (pre intervalové a poradové premenné) sme vykonali medzi názormi na deväť tvrdení uvádzaných v Tabuľke č. 6 a individuálnymi znakmi (rod, najvyššie dosiahnuté vzdelanie rodičov žiaka, typ školy, región) a kľúčovými hodnoteniami demokracie (dôležitosť života v demokracii a hodnotenie demokratickosti spravovania Slovenska) ako „nezávislými“ premennými.

V Grafe č. 6 sme sa pokúsili vizualizovať zistené štatisticky významné súvislosti medzi názormi žiakov na tvrdenia o základných charakteristikách demokracie a ich individuálnymi znakmi a hodnoteniami demokracie. V záujme prehľadnosti sme do grafu nezaradili niektoré testované „nezávislé premenné“ (modré viacuholíky v grafe), aj keď mali štatisticky významné súvislosti s jedným či viacerými tvrdeniami. Mimo graf zostal *názor na demokratickosť spravovania krajiny*, ktorý mal len jednu (pozitívnu) súvislosť: s tvrdením o podpore v nezamestnanosti ako základnej charakteristike demokracie a tiež *región*, ktorý mal slabé pozitívne súvislosti s podporou tvrdenia, že ženy majú rovnaké práva ak muži a občianske práva chránia pred útlakom a negatívnu súvislosť s podporou názoru, že prevzatie moci armádou patrí k základným charakteristikám demokracie.¹⁰ Do grafu sme z dôvodu prehľadnosti nezaradili ani

¹⁰ V prípade NUTS2 pozitívna súvislosť znamená, že smerom na východ rastie podpora daného tvrdenia (presnejšie, že v Bratislavskom kraji je nižšia ako na Strednom a východnom Slovensku). Záporná súvislosť znamená, že podpora je vyššia na západe, konkrétne v Bratislavskom kraji.

premennú *typ školy*, ktorá vykazovala viaceré štatisticky významné súvislosti: žiaci z gymnázií významne častejšie ako žiaci SOŠ vyššie hodnotili ako atribút demokracie *slobodné voľby* ($r = ,251$, sig. $,000$), *občianske práva* ($r = ,176$, sig. $,000$) a rovnoprávnosť mužov a žien ($r = ,128$, sig. $,001$) ale aj *rozhodujúce slovo náboženských predstaviteľov* pri výklade zákonov ($r = ,11$, sig. $,002$). Na druhej strane žiaci zo SOŠ menej razantne odmietali názor, že *prevzatie moci armádou* nepatrí k charakteristikám demokracie ($r = ,165$, sig. $,000$).

Graf č. 6 Zobrazenie štatisticky významných súvislostí medzi názormi na základné charakteristiky demokracie a názorom žiakov na dôležitosť demokracie v ich živote a ďalšími charakteristikami žiakov (hrúbka spojnice vyjadruje silu vzťahu, modrá farba pozitívny smer súvislosti, čierna zápornú súvislosť, chýbajúca spojnica žiadnu súvislosť)

Najsilnejšie štatisticky významné pozitívne súvislosti (v Grafe č. 6 sila spojnice naznačuje intenzitu vzťahu) boli zistené medzi názormi na *dôležitosť života v demokracii* a názormi , že *slobodné voľby*, *rovnaké práva žien a mužov* a *občianske*

práva patria k základným charakteristikám demokracie. Názor na dôležitosť demokracie má ďalej pozitívne súvislosti s názorom, že poberanie podpory v nezamestnanosti je základným atribútom demokracie (až 26 % žiakov, ktorí dali najvyššiu známku dôležitosti života v demokracii, si zároveň myslí, že pomoc v nezamestnanosti je jej základným atribútom) a záporné súvislosti s poslúchaním vlády, možnosťou, aby armáda prevzala moc či s rozhodujúcim slovom náboženských predstaviteľov pri výklade zákonov.

Súhlas s tvrdením „ženy majú rovnaké práva ako muži“ ako základným atribútom demokracie má pozitívne štatisticky významné súvislosti aj s frekvenciou sledovania politického diania na sociálnych sieťach a je bez štatisticky významnej súvislosti s rodom žiaka. Inak povedané, žiaci a žiačky sa v názore na rovnoprávnosť žien a mužov zhodujú.

Rod štatisticky významne, no skôr slabo ($r = ,135$, sig. ,000) súvisí s podporou názoru, že podpora v nezamestnanosti patrí k základným atribútom demokracie. Znamená to, že dievčatá túto charakteristiku považujú za atribút demokracie častejšie ako chlapci. Rod súvisí negatívne ($r = -,127$, sig. ,001) s podporou názoru, že k demokracii patrí poslúchanie tých, ktorí vládnu - čo znamená, že chlapci tento názor podporujú väčšmi ako dievčatá.

Výška dosiahnutého vzdelania rodičov má štatisticky významné slabé negatívne súvislosti s podporou preberania moci armádou ($r = -,121$, sig. ,002), s výkladom zákonov náboženskými predstaviteľmi ($r = -,110$, sig. ,004) a rovnosťou príjmov ($r = -,117$, sig. ,006). Posledná zmienená súvislosť znamená, že žiaci, ktorí majú vysokoškolsky vzdelaných rodičov, častejšie odmietajú snahu o rovnosť príjmov ako základnú charakteristiku demokracie.

V Grafe č. 6 vidíme, že bez súvislosti s testovanými „nezávislými“ premennými zostal názor na zdaňovanie bohatých a podporu chudobných ako možnú základnú charakteristiku demokracie. „Sirotstvo“ tohto názoru (nespojitosť s názormi na dôležitosť demokracie a s osobnými charakteristikami) je podľa nás celkom príznačné. Odzrkadľuje určitým spôsobom medzery v odbornej, verejnej a politickej debata v otázkach ako je súvislosť nerovností a spoločenskej stability a podmienky udržateľnosti (legitimity a podpory) demokratického politického systému.

Podpora rovných práv žien a rodové stereotypy

V predchádzajúcich častiach príspevku sme sa zmienili, že žiaci a žiačky sa štatisticky významne nelíšili názormi na dôležitosť demokracie, hodnotením demokratickosti spravovania krajiny či hodnotením fungovania politického systému. Rod nemal súvislosť s názorom na právo vlády monitorovať verejné priestranstvá, internetovú komunikáciu obyvateľov či zbierať o nich informácie bez ich vedomia. Aj keď žiaci a žiačky sa mierne líšili v hodnotení niektorých charakteristík spravovania krajiny ako základných pre

demokraciu, pozoruhodné bolo, že štatisticky významné rozdiely neboli zistené v otázke rovných práv žien a mužov ako základného atribútu demokracie.

Aký význam má zistenie zhody v otázke rovných práv a mužov ako základnej charakteristiky demokracie? Je to signál, že najmladšia generácia sa zbavuje aj rodových stereotypov, ktoré ženám a mužom pripisujú nerovnaké schopnosti a úlohy v spoločnosti? Odpoveď na tieto otázky prinášajú tabuľky č. 7 a 8.

Tabuľka č. 7 Všeobecne platí, že								
	A. muži vedia lepšie riadiť firmy ako ženy				B. muži sú lepšími politickými lídrami než ženy			
	Úplný súhlas	skôr súhlas	skôr nesúhlas	vôbec nesúhlasí	Úplný súhlas	skôr súhlas	skôr nesúhlas	vôbec nesúhlasí
Žiačky	2	16	22	60	2	16	28	54
Ženy EVS	6	30	37	26	9	31	40	21
Žiaci	17	35	21	26	16	27	29	27
Muži EVS	16	43	30	11	20	44	27	10

Už pri zbežnom pohľade na obe tabuľky rozpoznávame súvislosť medzi rodom žiakov a mierou súhlasu s uvádzanými stereotypmi. Viac ako polovica žiačok vôbec nesúhlasí ani s jedným tvrdením. Podiel žiačok jednoznačne odmietajúcich stereotypy je dvakrát vyšší ako podiel žiakov, ktorí stereotyp odmietajú a je dvakrát vyšší ako podiel žien EVS, ktoré stereotypy odmietajú. Rod najsilnejšie súvisí s mierou súhlasu/nesúhlasu s tvrdením A ($r = ,373$, sig.,000) a tvrdením B ($r = ,301$, sig. ,000) . Súvislosť rodu a názorov na tvrdenie C, dôležitosť vysokoškolského vzdelania pre dievča je výrazne slabšia ($r = ,168$, sig. ,000)

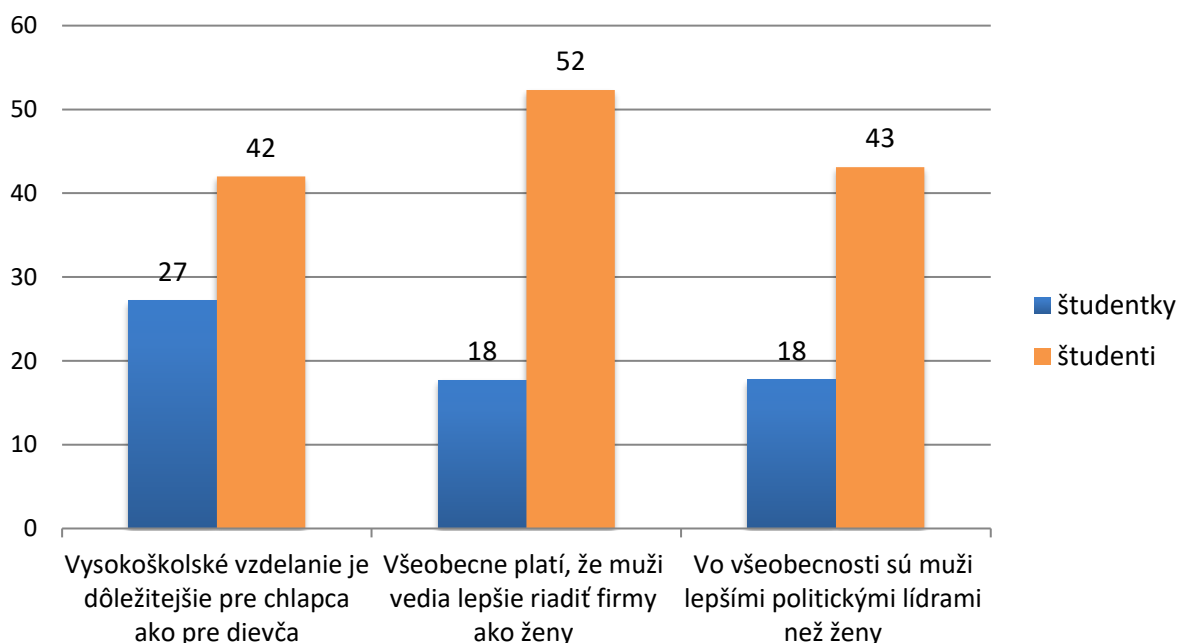
Tabuľka č. 8 Vo všeobecnosti platí, že (C) vysokoškolské vzdelanie je dôležitejšie pre chlapca ako pre dievča				
	úplne súhlasím	skôr súhlasím	skôr nesúhlasím	vôbec nesúhlasím
študentky	21	6	10	63
ženy SR	8	16	32	44
študenti	29	13	15	43
muži SR	10	27	34	30

Zoslabenie súvislosti medzi rodom a názorom na tvrdenie C je dôsledkom prekvapivo vysokého podielu dievčat (21 %), ktoré s týmto stereotypom úplne súhlasia – je viac ako dvojnásobný v porovnaní s podielom úplne súhlasiacich žien a mužov EVS 2017. V situácii, keď dievčatá tvoria viac ako 58 % študentov slovenských vysokých škôl (CVTI

2018) tieto čísla zrejme nehovoria ani tak o ambíciách žiačok vo vzťahu k vysokoškolskému štúdiu. Môžeme sa domnievať, že dievčatá takýmito odpoveďami skôr reflektujú ťažkosti, na ktoré niekedy naráža plnohodnotné uplatnenie vysokoškolsky vzdelaných žien.

Názor, že VŠ vzdelanie je dôležitejšie pre chlapca ako pre dievča je bez štatistickej významnej súvislosti s výškou vzdelania rodičov žiakov: deti rodičov s vysokoškolským vzdelaním nie sú voči tomuto stereotypu imúnnejšie ako deti rodičov s nižším dosiahnutým vzdelaním. Rozdiel medzi žiakmi gymnázia a SOŠ a žiakmi z rôznych regiónov (NUTS2) v názoroch na rodové stereotypy nie je taktiež štatisticky významný.

Graf č. 7 Podiel „úplne súhlasiacich“ a „skôr súhlasiacich“ s tvrdeniami

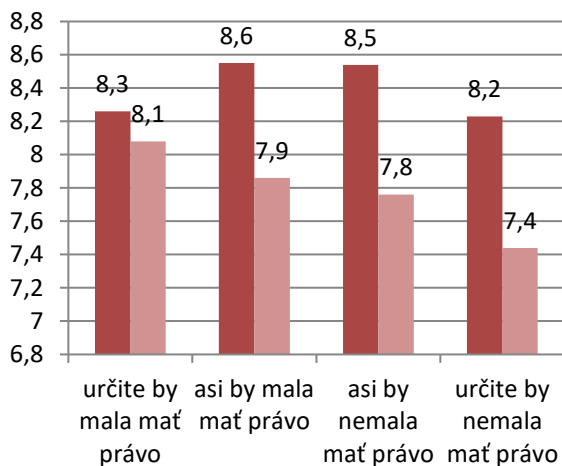

Demokracia a dohľad nad občanmi

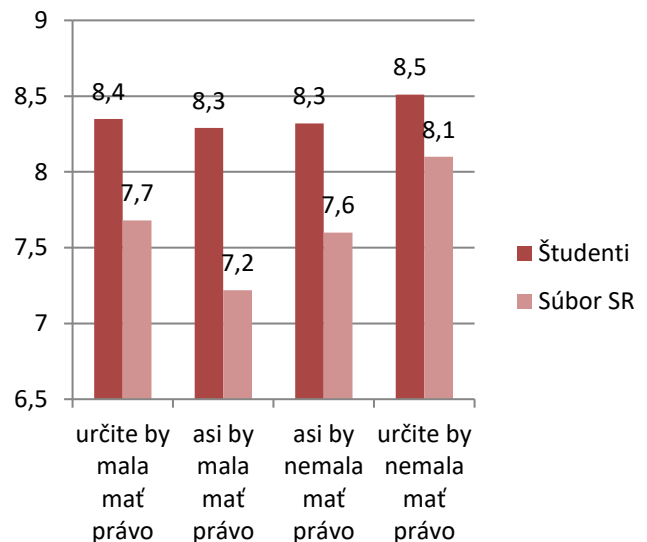
Doplnenie obrazu o tom, ako žiaci chápu demokraciu umožňujú ďalšie otázky, ktoré sme zaradili do dotazníka. Sú to otázky zisťujúce názory na právo vlády monitorovať občanov kamerami na verejných priestranstvách, monitorovať maily a všetky informácie na internete či zbierať o komkoľvek informácie bez jeho vedomia. Tieto aktivity sú v určitom rozpore s právom občanov na ochranu súkromia. Z foucaultovskej či orwellovskej perspektívy možno vnímať ich nesúlad s demokratickým spravovaním spoločnosti. Na tomto základe môžeme očakávať, že študenti, ktorí súhlasia s monitorovaním správania, budú životu v demokracii pripisovať nižšiu dôležitosť ako študenti, ktorí s monitorovaním nesúhlasia.

Vykonané testy však takýto predpoklad nepotvrdili. Rozdiely v dôležitosti života v demokraticky spravovanej krajine podľa miery súhlasu alebo nesúhlasu s monitorovaním sú malé. Život v demokraticky spravovanej spoločnosti nie je pre študentov, ktorí rozhodne nesúhlasia, aby vláda monitorovala občanov alebo zbierala o nich informácie bez ich vedomia, dôležitý vo významne vyššej miere ako pre študentov, ktorí si myslia, že vláda má právo na takéto monitorovanie či zbieranie informácií. (Graf č. 8 a č. 9)

Graf č. 8 Miera dôležitosti života v demokracii podľa miery súhlasu s tým, aby vláda mohla monitorovať ľudí na verejných priestoroch prostredníctvom kamier

Graf č. 9 Miera dôležitosti života v demokracii podľa miery súhlasu s tým, aby vláda mohla zbierať informácie o ktoromkoľvek obyvateľovi Slovenska bez jeho vedomia

Nepotvrdenie nášho predpokladu môže byť dôsledkom udomácnenia monitorovania verejných priestorov ako nástroja ochrany jednotlivcov a zaistovania ich bezpečia (školy boli v mnohých obciach priekopníkmi zavádzania kamerových systémov). Nie je vylúčené, že v dôsledku častej tematizovania zločinu a hrozieb terorizmu a politického využívania strachu a získavania voličov príslušmi zaistovania bezpečnosti (Cohen 2011) má verejnosť sklon vnímať monitorovanie a zbieranie informácií ako prevenciu porušovania verejného poriadku a formu ochrany a podpory demokracie. K takému výkladu by smerovali najmä názory dospelšej populácie na dôležitosť demokracie, ktoré zobrazuje graf č. 8. Miera dôležitosti života v demokracii u dospelšej populácie nestúpa s mierou odmietania monitorovania verejných priestranstiev, ale naopak lineárne klesá. Je však potrebné dodať, že ide skôr o optický efekt, rozdiely v dôležitosti demokracie nie sú veľmi významné.

Vykonané testy ďalej ukázali, že podpora alebo odmietanie monitorovania a zbierania informácií u žiakov nesúvisia s ich rodom, s regiónom, v ktorom žijú, ani s najvyšším

dosiahnutým vzdelaním rodičov. Názory na monitorovanie neovplyvňuje ani zdroj, z ktorého žiaci čerpajú informácie o politickom dianí (noviny, rádio, sociálne siete a pod.) a ani frekvencia sledovania politického diania.

Záver

V tomto príspevku sme sa pokúsili predstaviť názory žiakov a žiačok gymnázií a stredných škôl na rôzne aspekty demokracie, rekonštruovať atribúty, ktoré sú podľa nich základné pre demokraciu a preskúmať možné súvislosti medzi ich predstavami čo k demokratickému spravovaniu krajiny patrí a čo nie a ich ďalšími názormi, aktivitami (sledovanie politického diania v médiách) a ich individuálnymi charakteristikami.

Pri skúmaní názorov žiakov sme použili časť medzinárodného dotazníka EVS a všade tam, kde je to relevantné, sme odpovede žiakov porovnávali s odpoveďami dospelej populácie EVS 2017.

V úvodnej časti príspevku sme starostlivo porovnali našu vzorku so základným súborom žiakov gymnázií a stredných odborných škôl a upozornili sme na jej nesymetrickosť s atribútmi základného súboru.

Napriek problematickej reprezentatívности vzorka viac ako 700 žiakov a žiačok so všetkých regiónov Slovenska dovolila vykonať niektoré analýzy a upozorniť na zistené ale rovnako aj na chýbajúce súvislosti tam, kde by sme to očakávali u tých, ktorí pripisujú životu v demokraticky spravovanej krajine veľkú dôležitosť.

Príspevok zrejme viac otázok otvára ako prináša odpovedí. Ale otváranie otázok je prípustným poslaním pre tento žánr a je náležitý aj pri skúmaní názorov najmladšej generácie.

Literatúra

COHEN, S., 2011, Whose Side Were We on? The Undeclared Politics of Moral Panic Theory. *Crime, Media, Culture* 7 (3), 237-243 .

CVTI 2016. *Výchova a vzdelávanie k ľudským právam (názory žiakov základných a stredných škôl)* (2016) [ISBN 978-80-89354-65-8]

CVTI 2018. http://www.cvtisr.sk/cvti-sr-vedecka-kniznica/informacie-o-skolstve/statistiky/statisticka-rocenka-publikacia/statisticka-rocenka-vysoke-skoly.html?page_id=9596

- CVTI, 2018. http://www.cvtisr.sk/cvti-sr-vedecka-kniznica/informacie-o-skolstve/statistiky/statisticka-rocenka-publikacia/statisticka-rocenka-gymnazia.html?page_id=9599
- CVTI, 2018. http://www.cvtisr.sk/cvti-sr-vedecka-kniznica/informacie-o-skolstve/statistiky/statisticka-rocenka-publikacia/statisticka-rocenka-stredne-odborne-skoly.html?page_id=9597
- ERIKSON E., H., 1996 (1958) Mladý muž Luther. Praha: Psychoanalytické nakladatelství J. Kocourek.
- ERIKSON, E., H., 2002 (1950). Dětství a společnost. Praha: Argo.
- GERBERY, D., 2019. Sociálna kontrola – teoretické a metodologické prínosy. Príspevok prednesený na seminári sekcie sociologickej teórie SSS pri SAV 40 rokov *teoretických hľadani: k hodnoteniu diela Juraja Schenka 15. 5. 2019.*
- GREG, M., 2015. „Stop the boats“ Moral panic in Australia over Asylum seekers. *Continuum-Journal Of Media & Cultural Studies* 29 (3), 304-322 .
- GYÁRFÁSOVÁ, O., 2017. Slovakia. In J. Kucharzxyk, A. Łada, G. Schöler *Exit, Voice or Loyalty? Young People on Europe and Democracy. Case studies from Austria, The Czech Republic, Germany, Hungary, Poland and Slovakia.* Warsaw: IPA - Berstelsmann Stiftung
- HIRNER, A., 1973. Sociálna kontrola. Štúdie a materiály Československého výskumného ústavu práce. Zväzok 19. Bratislava: Československý výskumný ústav práce.
- JUŠČÁKOVÁ, Z., FALATH, Juraj, 2017. Socioekonomický status žiaka verzus pridaná hodnota vo vzdelávaní. *Pedagogická revue*, č. 1. S. 26-47, http://www.statpedu.sk/files/sk/publikacnacinost/pedagogicka-revue/pedagogicka-revue1_2017.pdf
- National Democratic Institute, 2018. Youth, Democracy and Politics: Slovakia. Survey results of the NDI Youth Project. <https://www.ndi.org/sites/default/files/NDI%20Slovakia%20Youth%20Polling%202018.pdf>
- OECD, 2016. *PISA 2015 Results (Volume I) Excellence and Equity in Education.* PISA, OECD Publishing, Paris.<http://dx.doi.org/10.1787/9789264267510-en>
- OECD, 2018. *Education at a Glance 2018: OECD Indicators,* OECD Publishing, Paris. <http://dx.doi.org/10.1787/eag-2018-en>
- ORWELL, G., 2013/1949. 1984. Bratislava: Slovart.
- RMS 2017. <https://mladez.sk/2017/09/27/prieskum-rady-mladeze-slovenska-tato-krajina-nie-je-pre-mladych/>
- RMS 2018a. Mladí a médiá. http://mladez.sk/wp-content/uploads/2019/02/Prezentacia_mladi-a-media.pdf
- RMS 2018b. <https://mladez.sk/2019/01/24/prieskum-o-volebnych-preferenciach-prvovolicov/>